

RECENZJE

PYTANIE O NATURĘ CZYNNOŚCI ZNACZENIOWYCH PROROKÓW

ks. Wojciech Pikor,

[rec.] Katrin Ott, *Die prophetischen Analogiehandlungen im Alten Testament* [BWANT 185], Stuttgart: Kohlhammer 2009, ss. 212.

Osoba proroka jest zwyczajowo łączona z przekazywaniem słowa pochodzącego od Boga. Wspomnieć tylko klasyczną już monografię ks. prof. Lecha Stachowiaka *Prorocy – Słudzy Słowa* ([Attende lectioni 5], Katowice: Księgarnia św. Jacka, 1980). Jednakże sposób komunikowania się proroka był o wiele bardziej zróżnicowany. Niejednokrotnie słowo adresowane do ludu przyjmowało kształt gestu lub czynności, które stawały się nośnikami Bożego orędzia. Ten fenomen komunikacji prorockiej był przedmiotem wielu badań. Pierwszym znaczącym studium w tej materii była monografia Georga Fohrera *Die symbolischen Handlungen der Propheten* ([AThANT 54], Stuttgart–Zürich: Zwingli Verlag, 1953), która wciąż pozostaje punktem odniesienia dla nowych badań. Niemiecki egzegeta opowiedział się za istnieniem gatunku literackiego opowiadań o działaniach, poprzez które prorocy komunikowali słowo Boże. Określił je mianem czynności symbolicznych, przypisując im zarazem walor sprawczy wobec rzeczywistości nimi zwiastowanych. Jego opinia bazowała na magiczno-mitycznym postrzeganiu świata przez starożytnych. Nowy kierunek badań wytyczył Bernhard Lang, który w artykule «Street-Theatre, Raising the Dead and the Zoroastrian Connection in Ezekiel’s Prophecy» (w: *Ezekiel and His Book. Textual and Literary Criticism and Their Interrelation* [BETHL 74], red. J. Lust, Leuven 1986, s. 297-316) przyrównał akcje podejmowane przez proroków do przedstawień aktorów ulicznych. Cel działania był nie tylko informacyjny, ale również dydaktyczny, gdyż intencją proroków była chęć oddziaływania na swoich odbiorców. Te idee rozwinął później Walter D. Stacey w *Prophetic Drama in the Old Testament* (London: Epworth Press, 1990), który pochodzące od Fohrera określenie „czynności symboliczne” zastąpił mianem „dramatu prorockiego”. Ten model teatralny był podjęty również przez Juttę Krispenz w artykule «Leben als Zeichen. Performancekunst als Deutungsmodell für prophetische Zeichenhandlungen im Alten Testament» (EvTh 64 [2005], s. 51-64). Inny aspekt tej aktywności proroków wyeksponował Kelvin G. Friebeł. Tytuł jego pracy – *Jeremiah’s and Ezekiel’s Sign-Acts. Rhetorical Nonverbal Communication* (JSOT.S 283, Sheffield 1999) – wskazuje, iż Friebeł widzi w działaniu proroków rodzaj „czynności znaczeniowych”. Rozumie przez nie czynności niewerbalne, które wykonywane wobec publiczności zakładały jakiś cel komunikacyjny. W ten sposób zwraca uwagę na działanie proroka jako akt komunikacyjny, w którym określony znak w postaci gestu lub czynu musi zostać odczytany i zrozumiany przez odbiorców. Dynamikę tej komunikacji ukazuje Friebeł poprzez analizę czynności znaczeniowych podejmowanych przez Jeremiasza i Ezechiela.

Dotychczasowe badania nad czynnościami, które wykonywane przez proroków stawały się nośnikiem ich orędzia, zaowocowały wieloma modelami podkreślającymi jakiś aspekt tego działania prorockiego. Z tego powodu należy postrzegać je komplementarnie

(uwzględniając naturalnie ich ograniczenia) jako alternatywne modele tłumaczące środki, strukturę i cele czynności prorockich. Równocześnie odchodzi się w ocenie ich skuteczności od magicznej interpretacji (Fohrer) na rzecz analizy towarzyszących im uwarunkowań retorycznych (Friebel).

Nowy głos w tej debacie zabiera Katrin Ott w swojej rozprawie doktorskiej *Die prophetischen Analogiehandlungen im Alten Testament*. Według niej wcześniejsze studia nad czynnościami znaczeniowymi proroków nie dostarczyły zadowalającego modelu, który tłumaczyłby mechanizm tego rodzaju komunikacji. Podjęła ona trop pozostawiony przez Samuela Amslera w *Les actes des prophètes* ([EssBib 9], Genève: Labor et Fides, 1985), który wyróżnił w akcji prorockiej dwie modalności: jedną dotyczącą analogii między poszczególnymi elementami czynności proroka a ilustrowaną nimi rzeczywistością (interakcja), drugą zaś związaną z przekazywaną zawartością (informacja). W jej opinii właśnie „działanie analogiczne” (*Analogiehandlung*) pozwala na właściwe zdefiniowanie, kategoryzowanie i interpretację czynności znaczeniowych proroków.

Rozprawa Katrin Ott składa się z trzech rozdziałów: pierwszy przynosi uzasadnienie słuszności posługiwania się kategorią „działań analogicznych” w kontekście komunikacji prorockiej (s. 17-90); w drugim zostają poddanych analizie czternaście tekstów prorockich, w których autorka identyfikuje narrację o czynności analogicznej proroka (s. 91-159); trzeci zawiera wnioski wynikające z przeprowadzonych badań (s. 161-177). Praca poprzedzona jest prezentacją stanu badań w zakresie badanego przedmiotu (s. 11-15), zaś całość wieńczy zakończenie w formie „tez”, w których autorka zbiera raz jeszcze główne wnioski poszczególnych paragrafów swojego studium (s. 179-181). Pracę zamyka zestawienie wykorzystanej bibliografii (s. 183-203) oraz indeks miejsc biblijnych (205-121).

Pierwszy rozdział ma w znacznym stopniu charakter hermeneutyczny. Dotyczy to szczególnie obszernego pierwszego paragrafu, w którym Katrin Ott buduje definicję „działań analogicznych” poprzez ustalenie najpierw znaczenia terminów „prorok” i „działanie”, następnie skorelowanie ich ze sobą, wreszcie poprzez dookreślenie syntagmy „działanie prorockie” jako „działanie analogiczne”. Autorka definiuje je jako „czynność wykonaną przez proroka z polecenia Bożego skutkującą czynem, poprzez którą prorok za pomocą niewerbalnej analogii prezentuje, w celu komunikacyjnym, skierowane do siebie Boże orędzie osobie trzeciej – właściwemu adresatowi” (s. 28). Na bazie tej definicji niemiecka biblistka buduje dziesięć kryteriów (s. 28), które posłużą jej do wyselekcjonowania w Biblii hebrajskiej opowiadań o działaniach analogicznych proroków. Narracje te winny zawierać następujące elementy: (1) jest prorok, który działa; (2) on sam jest działający; (3) poprzez swoje działanie prorok przekazuje Boże orędzie; (4) prorok ma pewien zamiar komunikacyjny; (5) przekazuje swoje orędzie osobie trzeciej, właściwemu adresatowi; (6) prorok przekazuje swoje orędzie z polecenia Bożego; (7) rezultatem działania prorockiego jest czyn; (8) działanie prorockie jest niewerbalne; (9) działanie jest orędziem; (10) działanie prorockie polega na analogii.

Powyższe kryteria spełnia w pismach prorockich czternaście tekstów, które autorka podaje dalszej kategoryzacji (s. 29-34), wyróżniając dwa rodzaje analogii: bezpośredniej oraz pośredniej. W tej pierwszej to, co czyni prorok, przedstawia bezpośrednio to, co uczyni ktoś inny. Działanie proroka może w tym wypadku przyjmować trojakią formę: (1) może być skierowane na dany przedmiot (tak w Ez 4,1-3.7 – prorok manipuluje różnymi przedmiotami dla zilustrowania oblężenia Jerozolimy, oraz w Ez 21,24 –

prorok wykorzystuje drogowskaz dla wskazania przyszłej drogi wojsk babilońskich); (2) może wykorzystywać dany przedmiot jako narzędzie pomocnicze (taką rolę w Jr 32,7-12 pełni pole Jeremiasza; w Ez 4,9-11.16-17 oraz w 4,12-15 – różne pokarmy; w Ez 12,3.5.7.8.12 – tobołek uciekiniera/wygnańca; w 12,8 – chleb i woda); (3) może odbywać się bez przedmiotu (w Iz 20,2 prorok chodzi nagi i bosy; w Ez 21,11 prorok jęczy).

Drugi rodzaj analogii – pośredniej – jest działaniem, w którym prorok przedstawia działanie innej osoby (ludu lub Boga) za pomocą (1) symbolu (w Ez 5,1-4 miecz symbolizujący nożyce; w Ez 37,16-17 dwa kawałki drewna symbolizujące lud Judy i Józefa) lub (2) metafory (prorok „odgrywa” metaforę; w Jr 19,10-11a Jeremiasz tłucze dzban, zaś w Jr 27,2 dźwiga jarzmo).

Poza wymienionymi tekstami Katrin Ott wyróżnia jeszcze dwadzieścia sześć tekstów, które jej zdaniem nie spełniają kryteriów wynikających z definicji działania analogicznego. Ich analiza służy autorce do uzasadnienia dokonanego przez siebie wyboru (s. 35-77).

W ramach pierwszego rozdziału pojawiają się jeszcze dwa paragrafy o charakterze wprowadzającym. W paragrafie „Forma i przekaz prorockich działań analogicznych” (s. 78-85) zostają poczynione uwagi, które będą orientowały późniejszą egzegezę wyselekcjonowanych tekstów. Autorka rozróżnia między samym czynem proroka, ustną relacją o nim oraz pisemnym sprawozdaniem o nim. Z tego powodu w badaniu tych narracji konieczne jest zwrócenie uwagi na proces ich redakcji, co pozwoli na ustalenie rzeczywistego przebiegu czynności podjętej przez proroka. Z tym wiąże się również forma literacka tej relacji, w ramach której zauważa się trzy elementy: (1) Boże polecenie wykonania danej czynności skierowane do proroka; (2) relacja o wykonaniu czynności; (3) jej wyjaśnienie. To ostatnie różni się od „znaczenia”, które pojawia się na etapie spisania narracji, kiedy to dochodzi nierzadko do aktualizacji działania poprzez rozwinięcie elementu (przedmiotu lub słowa), który z rzeczywistą czynnością był luźno powiązany. Pierwszy rozdział zostaje zamknięty przez paragraf porównujący biblijny i pozabiblijny profetyzm w relacji do obecności w nich działań analogicznych proroków (s. 86-90). Z zebranych przez autorkę starożytnych świadectw o aktywności proroków w Mari i w Asyrii wynika, iż przekazywali oni swoje orędzie w formie spisanej. Ponieważ za głosem proroka w tych miejscach stał autorytet króla, prorok nie musiał w swojej komunikacji sięgać do czynności analogicznych, które miały na celu silniejsze oddziaływanie na odbiorcę.

Drugi rozdział monografii zajmuje analiza czternastu tekstów, w których Katrin Ott zidentyfikowała narracje o czynnościach analogicznych proroków. Kolejność ich badania jest wyznaczona przez dokonaną wcześniej kategoryzację analogii w nich obecnych: najpierw bezpośrednio przedstawienia, dokonujące się poprzez działanie wobec przedmiotu (Ez 4,1-3.7; 21,24), z przedmiotem (Jr 32,7-12; Ez 4,9-11.16-17; 4,12-15; 12,3.5.7.8.12; 12,18) oraz bez przedmiotu (Iz 20,2; Ez 21,11), a następnie pośrednio przedstawienia, w których prorok działa z wykorzystaniem symbolu (Ez 5,1-4; 37,16-17) i metafory (Jr 19,10-11a; 27,2). Od strony metodologicznej badania prowadzone przez autorkę przebiegają dwutorowo (por. s. 91-92). W pierwszym etapie niemiecka biblistka poddaje teksty krytyce tekstualnej, literackiej i redakcyjnej. Chce w ten sposób ustalić, jakie właściwe wydarzenie zostało zawarte w narracji o działaniu analogicznym, co w tym opowiadaniu pozostaje kwestią konwencji literackiej, wreszcie, w jaki sposób, w jakim czasie i w jakim celu pierwotne opowiadanie (wydarzenie) zostało rozszerzone. Drugi etap analizy koncentruje się bezpośrednio na działaniu proroka, który zapowiada poprzez

analogię podobne zdarzenie w życiu odbiorców. Autorka stawia pytanie o motywy, dla których prorok sięga po te a nie inne środki wyrazu w czynnościach analogicznych. To swoiste poszukiwanie kontekstu społeczno-kulturowego dotyczy szczególnie wykorzystanych w działaniu symboli i metafor. W ten sposób zostaje zweryfikowany również kontekst komunikacyjny, który był udziałem proroka i odbiorców jego działania. Analiza każdego z tekstów przebiega niezależnie od siebie, podobnie też stawiane wnioski w podsumowaniu badanej perykopy pozostają odizolowane od pozostałych konkluzji.

Syntetyczne opracowanie rezultatów przeprowadzonych analiz czternastu tekstów znajduje się w trzecim rozdziale pracy. Katrin Ott podejmuje najpierw problem rzeczywistego wykonania przez proroka czynności analogicznych relacjonowanych w Piśmie Świętym (s. 161-163). Podkreśla, że wiele z tych narracji – w świetle krytyki redakcji – zostało tak ukształtowanych, by przedstawić określony teologicznie punkt widzenia (np. Jr 27–28; 32). Również kontekst literacki niektórych czynności wywarł wpływ na ich przekaz, co zauważa się szczególnie w Księdze Ezechiela. Zasada antologii wydaje się stać za obecnym zgrupowaniem opowiadań o działaniach proroka w Ez 4–5, które zapowiadają oblężenie i zdobycie Jerozolimy. W opinii niemieckiej biblistki rzeczywisty przebieg czynności zawarty jest tylko w narracjach o bezpośrednich działaniach analogicznych. Natomiast opowiadania o czynnościach analogicznych pośrednich przynależą do świata fikcji literackiej. Zamiast manipulować określonym przedmiotem prorok posługuje się słowem, poprzez które stwarza symbol lub metaforę, co każe myśleć o rzeczywistości kreowanej wyłącznie słowem. Dla samej analizy czynności analogicznych nie ma większego znaczenia, czy dane działanie miało bądź nie miało miejsca, gdyż na poziomie komunikacyjnym została ona zaakceptowana przez odbiorcę/redaktora jako odpowiedni środek dla wyrażenia zamierzonego orędzia.

W tym kontekście autorka stawia pytanie o powód, dla którego prorocy w swojej komunikacji sięgali po czynności analogiczne jako narzędzie przekazu (s. 163-169). Odpowiedzi poszukuje poprzez analizę kontekstu teologicznego, historycznego i komunikacyjnego tych działań. Na poziomie teologicznym należy uznać, iż czynności analogiczne korespondują ze sposobem, w jaki Pan Bóg przekazał prorokowi określone orędzie. Ponieważ to objawienie fundujące dalszą komunikację miało charakter audiowizualny, podobną postać musiała przybrać komunikacja między prorokiem i jego odbiorcami. Na poziomie historycznym wybór czynności analogicznych jako środka przekazu tłumaczy się sytuacją historyczną, w której dochodzi do ich wykonania. Katrin Ott zauważa, iż większość z relacjonowanych w Biblii hebrajskiej czynności analogicznych ma w tle wydarzenia przynoszące pewien przełom w historii, zarówno w sensie negatywnym – upadek Jerozolimy w 586 r. przed Ch. (por. Jr 19; 32; Ez 4–5; 12; 21), inwazja asyryjska w 712 roku (por. Iz 20) i babilońska w 594 roku (por. Jr 27–29), jak i pozytywnym – zapowiedź odrodzenia w Jr 32 i Ez 37. W sytuacji kryzysu orędzie proroka było niezrędko szokujące, przerażające, prowokujące czy rozczarowujące słuchaczy. Stąd też wybór czynności analogicznych do jego przekazu był podyktowany względami perswazyjnymi. W ten sposób autorka przechodzi do analizy kontekstu komunikacyjnego omawianych działań, sytuując je w kontekście kultury *performance*. Zwraca przede wszystkim uwagę na wieloaspektowe oddziaływanie czynności analogicznych, które wymagały ze strony odbiorcy percepcji słuchowej, wzrokowej, dotykowej, węchowej i smakowej, dzięki czemu komunikacja miała charakter totalny. Równocześnie nie była ona jednokierunkowa

(od proroka do adresatów), gdyż recepcja orędzia wymagała reakcji odbiorców, od których ostatecznie zależało odkodowanie przekazu zawartego w analogii.

Kolejny paragraf podsumowania podejmuje kwestię terminologii stosowanej w Biblii hebrajskiej na określenie czynności analogicznych (s. 169-171). W opinii Katrin Ott stereotypowe w tym kontekście terminy *ʾōl* i *môpēl* są wyrazem późniejszej teologii prorockiej. Pierwszy z nich służy podkreśleniu w Księdze Ezechiela personifikacji orędzia w osobie proroka (por. Ez 12,11; 24,24). Drugi natomiast, w świetle jego wystąpień w innych partiach Starego Testamentu, akcentuje działanie Boga znajdujące się w tle czynności wykonywanych przez proroka. Z tego też powodu obydwa terminy nie są w stanie wyrazić w pełni różnorodnych aspektów komunikacyjnych obecnych w czynnościach proroków.

Niemiecka biblistka rozważa również problem relacji między magią i czynnościami analogicznymi proroków, w czym wchodzi w polemikę z twierdzeniami wysuwanyymi przez G. Fohrera (s. 172-175). W przeciwieństwie do niego Katrin Ott wyklucza związek prorocstwa z magią. W konsekwencji odmawia czynnościom analogicznym jakiegokolwiek wpływu przyczynowo-sprawczego na rzeczywistość. Ostatecznie cel działań analogicznych proroków widzi ona tylko w ich funkcji komunikacyjnej (s. 175-177). Jako wydarzenie z kategorii *performance* miały one walor retoryczny, przyciągając uwagę odbiorców oraz wzmacniając siłę perswazji. Jednakże rola czynności analogicznych nie ograniczała się tylko do czystej retoryki, gdyż „inscenizowane działanie” samo w sobie stanowiło orędzie prorockie.

Monografia Katrin Odd o czynnościach analogicznych proroków stanowi interesującą wkład w studium czynności, które podejmowali prorocy dla przekazywania Bożego orędzia. Struktura pracy jest przejrzysta, co szczególnie zauważalne jest w pierwszym rozdziale, w którym autorka prezentuje założenia hermeneutyczne i metodologiczne swoich badań. Niezwykle pomocne w lekturze jest eksponowanie graficzne kluczowych dla tematu twierdzeń wysuwanych przez autorkę. Dotyczy to również zakończenia pracy, któremu niemiecka biblistka nadała w sposób nowatorski kształt swoistego manifestu prezentującego główne tezy jej pracy. Od strony teściowej należy podkreślić pewną odwagę Katrin Ott w podjęciu tematu czynności prorockich, które – wydawać by się mogło – doczekały się już wszechstronnego opracowania. Tymczasem autorka zauważyła potrzebę przebadania mechanizmu komunikacji tych czynności, u podstaw którego leży analogia. Tym samym potwierdziła, iż określenie „czynności symboliczne” pochodzące od G. Fohrera, jak również jego teza o charakterze magicznym tych czynności, są nieadekwatne wobec dyskutowanych działań komunikacyjnych proroków. Niezwykle cennym wkładem w zrozumienie czynności analogicznych proroków jest usytuowanie ich w szerszym kontekście kultury *performance*. Omawiając pracę Katrin Ott nie można jednak pominąć kilku mankamentów, które zauważa się trakcie lektury.

Niemiecka biblistka proponuje nowy gatunek literacki „czynności analogicznych” na określenie relacji o czynnościach, w których prorocy posługiwali się przedmiotami lub gestami dla zakomunikowania określonego orędzia. W trakcie budowania definicji tego gatunku wyjaśnia, iż przez analogię rozumie paralelę zachodzącą między działaniem proroka a zapowiadany w ten sposób przyszłym działaniem osób trzecich (s. 23). Ten element nie został jednak właściwie wyeksponowany w definicji czynności analogicznych, w której akcent położony jest na czynność prorocką jako taką, a nie na moment analogii (por. s. 28-29). Ambicją autorki jest zastąpienie dotychczasowej terminologii

w tym zakresie, która jej zdaniem jest nieadekwatna wobec tego rodzaju działań proroka (por. s. 28). Sama jednak przyznaje, że poza czternastoma tekstami relacjonującymi ustalone przez nią czynności analogiczne napotyka się w pismach prorockich jeszcze dwadzieścia sześć tekstów, które opowiadają o czynnościach proroków podejmowanych w celach komunikacyjnych. Jej zdaniem brak w nich elementu analogii, przez co należy w ich przypadku pozostać przy dotychczasowym nazewnictwie „czynności symbolizacyjnych”, „czynności znaczeniowych” lub po prostu „czynności prorockich” (s. 34). Jeżeli tak, to dlaczego nie można pozostać przy tej terminologii także w przypadku pozostałych czternastu tekstów, które mimo elementu analogii, są wciąż czynnościami znaczeniowymi? To określenie o wiele więcej mówi o charakterze czynności podejmowanych przez proroków, również w ich wymiarze komunikacyjnym, co w sposób przekonujący dowiodła praca K.G. Friebela.

Problem leży nie tylko w definicji czynności analogicznych, lecz w sposobie selekcji tekstów, które stanowią dla Katrin Ott podstawę do definicji gatunku. Ponieważ kluczową sprawą jest analogia, z tej grupy tekstów wyklucza ona te narracje, w których czynność proroka nie zapowiada analogicznego działania Boga lub ludu. Zawężając spojrzenie tylko do zdyskwalifikowanych przez nią tekstów z Księgi Ezechiela, należy zgodzić się, że do czynności analogicznych nie należy spożycie przez Ezechiela zwoju (Ez 3,3). Rzecz jednak w tym, iż tekst ten nie należy do tej kategorii nie wcale z powodu braku analogii, lecz dlatego, że reprezentuje inny gatunek literacki. Spożycie zwoju stanowi moment inwestytury prorockiej będącej elementem opowiadań o powołaniu prorockim. Poza tym narracja o powołaniu Ezechiela na proroka jest w istocie przekazem o wizji, która była udziałem proroka na rzeką Kebar (por. Ez 1; 3,12-14), co generalnie wyłącza ten tekst z dyskusji o czynnościach analogicznych.

Wykluczenie przez Katrin Ott pozostałych tekstów Ezechiela z dyskusji nad czynnościami analogicznymi wydaje się być dyskusyjne. Zasadniczy dla komunikacji prorockiej Ezechiela fenomen jego milczenia podczas dwuletniego oblężenia Jerozolimy przez wojska babilońskie aż do chwili przybycia do deportowanych do Babilonii zbiega z wiadomością o upadku Jerozolimy jest dla autorki pozbawiony jakiegokolwiek znaczenia dla ludu (s. 57). Taka interpretacja jest konsekwencją interpretowania tego zdarzenia przekazanego w Ez 3,22-27; 24,25-27 i 33,21-22 w oderwaniu od kontekstu, w którym Bóg zapowiada Ezechielowi jego milczenie. Zapowiedź ta ma miejsce w ramach dwóch sekcji, które zawierają teksty mówiące o powołaniu prorockim Ezechiela. Jego milczenie będzie momentem, w którym Ezechiel – jako stróż nad domem Izraela (por. Ez 3,16021; 33,1-20) – przestanie w imieniu Boga wzywać lud do nawrócenia wzywać. W konsekwencji lud nie będzie mógł „poznać, że jest prorok pośród nich” (por. 2,5; 33,33). W tym miejscu pojawia się moment analogii. W Księdze Ezechiela ponad siedemdziesiąt razy występuje formuła poznania Jahwe („poznają, że ja jestem Jahwe”). Manifestacją Jahwe pośród ludu następuje poprzez słowo proroka. Jego milczenie komunikuje milczenie Boga, a tym samym obwieszcza czas kary.

Mówiąc o milczeniu Ezechiela, zdumiewa również rozbicie narracji o tym wydarzeniu w Ez 24,15-27. Wprawdzie struktura tego opowiadania zakłada dwa znaki, które ma wykonać prorok: brak żałoby po śmierci żony (ww. 15-24) i milczenie (ww. 15-27), jednakże chodzi o jedną i tę samą czynność, co wynika ze znaczenia, jakie Bóg przypisuje im w relacji do zniszczenia świątyni jerozolimskiej, stanowiącej przedmiot dumy, radości i tęsknoty narodu wybranego (por. 24,21.25). Milczenie, które skutkuje

brakiem słowa Bożego komunikowanego przez proroka, zaczyna się w jego żalobie po śmierci żony. Jednym z jej przejawów ma być *hēʾānēq dōm* (24,17a), co Katrin Ott tłumaczy jako „wzdychaj po cichu”. Tymczasem czasownik *dmm* w imperatywie wymaga od proroka paradoksalnego wzdychania w milczeniu, to znaczy opłakiwania śmierci małżonki, a poprzez analogię – zagłady Jerozolimy, bez jakichkolwiek przejawów zewnętrznych, w tym również werbalnych. Takie działanie proroka, a właściwe odwrócenie działania właściwego prorokowi w kontekście słowa komunikowanego mu przez Boga, stanowi zapowiedź reakcji ludu na zniszczenie świątyni (por. 24,24.27). Zatem narracja o milczeniu Ezechiela zawiera wszelkie cechy czynności analogicznej (przeciw K. Ott, s. 64).

Podobne zastrzeżenia można mieć również wobec pominięcia przez autorkę czynności klaskania w dłonie przez Ezechiela, która jest relacjonowana w Ez 21,19.22. Jeśli do utrzymania jest twierdzenie Katrin Ott o charakterze czysto retorycznym tej czynności w 6,11 – chodziłoby o zwrócenie na siebie uwagi słuchaczy (s. 58), to w tzw. pieśni miecza w rozdz. 21 występuje mechanizm analogii. Klaskanie w dłonie, które wykonuje Ezechiel (21,19), zapowiada Boże klaskanie w dłonie (w. 22), co w tym wypadku jest metaforą karzącej akcji Boga.

W przypadku tekstów Ezechiela niejasności budzi jeszcze interpretacja przez Katrin Ott czynności leżenia proroka na boku, który przez trzysta dziewięćdziesiąt dni ma „dźwigać winę” Izraela, a następnie przez czterdzieści kolejnych dni – winę Judy (Ez 4,4-6). Relacja o tym wydarzeniu pojawia się w ramach sekcji relacjonującej czynności, poprzez które prorok zapowiada przyszłe oblężenie i zniszczenie Jerozolimy (Ez 4-5). Wszystkie czynności tam przekazane autorka zalicza do gatunku działań analogicznych, jednakże wydaje się odmawiać takiego charakteru leżeniu proroka, co jest sygnalizowane chociażby przez tytuł paragrafu, w którym omawia te teksty („Ezechiel 4,1-3.7: przedstawienie miasta, oblężenie, tabliczka żelazna, zwrócenie twarzy, obnażone ramię” – s. 93). Niemniej jednak również i ten tekst komentuje w ramach narracji o czynnościach analogicznych (s. 101), mimo że konsekwentnie pomija go we wszystkich zestawieniach czterestu tekstów, które zaliczyła do proponowanego przez siebie gatunku. Jest kwestią dyskusji sens leżenia proroka, ale polecenie, które otrzymuje Ezechiel od Boga, jednoznacznie wskazuje na moment analogii między winą, którą dźwiga prorok, a winą, która jest udziałem ludu.

Z pozostałych tekstów Biblii hebrajskiej, którym Katrin Ott odmówiła przynależności do gatunku czynności analogicznych, wspomnieć należy przynajmniej jeszcze jeden tekst. Chodzi o małżeństwo Ozeasza z Gomer, które w Oz 1-3 jest przedstawione jako metafora miłości Boga do Izraela. Niemiecka biblistka przyznaje, iż w Oz 1,2 i 3,1 jest zauważalny moment analogii: prorok ma bowiem poprzez swoją wierność wobec niewiernej małżonki objawić wierność Boga wobec wiarołomnego ludu. Odmawia jednak temu wydarzeniu znaczenia czynności analogicznej, gdyż brakuje mu konkretnego czynu, który byłby rezultatem miłości Ozeasza (s. 68). Przewrotnie można zapytać, czy niespełniona miłość nie przynosi w efekcie jakiegoś rezultatu, którym jest chociażby odrzucenie. W przypadku małżeństwa Ozeasza i Gomer od początku do końca chodzi o objawienie miłości Boga, który w przyszłości uleczy niewierność Izraela (por. 14,5) i uzdolni go do trwania w relacji przymierza z sobą (por. 2,21-22).

Powyższe uwagi nie tyle dyskwalifikują pracę Katrin Ott, co raczej sugerują pewną ostrożność w zbyt ostrym formułowaniu tez, które okazują się być budowane w sposób

niewo arbitralny. Twierdzenie niemieckiej biblistki o istnieniu gatunku narracji o czynnościach analogicznych jest uprawomocnione, jednakże wymaga ono istotnego dopowiedzenia. Czynności te nie są bowiem identyczne ze wszystkimi działaniami podejmowanymi przez proroków w celach komunikacyjnych, lecz stanowią tylko ich część. Dlatego też nie można twierdzić, iż dopiero wyrażenie „czynności analogiczne” oddaje w sposób adekwatny charakter działań prorockich. Co więcej, uważna lektura tekstów wykluczonych przez Katrin Ott z kategorii narracji o czynnościach analogicznych każe na nowo zestawić listę tekstów prorockich, które można by zaliczyć do tego rodzaju opowiadań.

Na koniec jeszcze słowo o pewnym niedosycie po lekturze monografii Katrin Ott. W sposób uzasadniony odrzuca ona tezę G. Fohrera o walorze magicznym czynności znaczeniowych proroków. Mimo to pozostaje pytanie, czy relacja między czynnością proroka a zapowiadaną przez nią rzeczywistością sprowadza się tylko do wymiaru czysto informacyjnego. Nie ma wątpliwości, że czynności znaczeniowe stanowią istotne narzędzie komunikacji prorockiej. Jeśli zatem są one alternatywnym środkiem komunikacji wobec słowa, to w sposób analogiczny można postawić problem skuteczności czynu prorockiego w perspektywie realizowania się zapowiadanej nim rzeczywistości. Słowo Boże przekazywanego przez proroka ma walor performatywny dzięki działającemu w nim Duchowi Jahwe. Słowo nie jest tylko dźwiękiem, ale jest zarazem wydarzeniem. Podobnie też można mówić o czynnościach wykonywanych przez proroka: zdarzenie nimi zapowiadane jest już stające się, mimo że pozostaje jeszcze niezauważone przez odbiorców. W czym upatrywać skuteczności tego działania? Na ile wydarzenie zapowiadane danym czynem jest nieodwracalne? Jaka jest rola odbiorców gestu proroka w kontekście urzeczywistnienia się komunikowanego nim orędzia? Pytania te wskazują zagadnienia, którymi w przyszłości winny zająć się studia nad czynnościami znaczeniowymi proroków.

AKTUALNOŚĆ NAUCZANIA W PRZYPOWIEŚCIACH

Krzysztof Mielcarek,

[rec.] John J. Kilgallen, *Twenty Parables of Jesus in the Gospel of Luke* [SB 32], Roma: E PIB, 2008, ss. 180.

Od czasów badań prowadzonych przez egzegetów takich jak A. Jülicher (*Die Gleichnisse Jesu*, t. 1-2, Tübingen 1899-1910), J. Jeremias (*Die Gleichnisse Jesu* [AT ANT 11], Zürich : Zwingli-verlag, 1947), T. Manson (*The Teaching of Jesus. Studies of Its Form and Content*, Cambridge: University Press, 1931) i R.W. Funk (zob. *Funk on Parables. Collected Essays*, Santa Rosa, CA: Polebridge Press, 2007), czy J.D. Crossan (*In Parables. The challenge of the Historical Jesus*, New York: Harper & Row, 1973) wiadomo już znacznie więcej na temat przypowieści. Ze względu na swoją wagę i miejsce w Ewangeliach są one komentowane wciąż na nowo i nie sposób tu wymienić choćby najnowszej bibliografii zagranicznej czy polskiej ze względu na liczbę pozycji.

John J. Killgallen, wieloletni profesor Papieskiego Instytutu Biblijnego w Rzymie (od 1988), ma już ugruntowaną pozycję w światowej biblistyce, a zwłaszcza wśród znawców dzieła Łukaszowego. Podobnie rzecz ma się z uznaną serią naukowych pomocy *Subsidia Biblica* wydawaną od wielu lat przez tenże Instytut. Najnowsza książka